

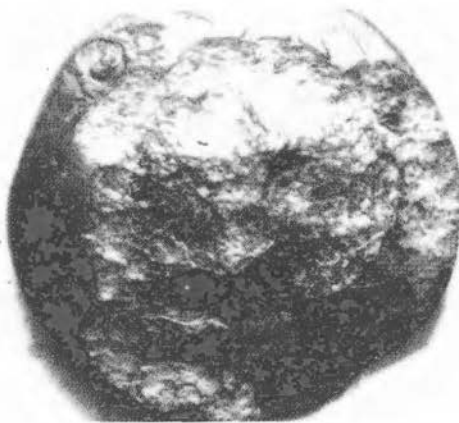
Twee belangrijke muntvondsten uit Oldenzaal

Bij de Grieken en Romeinen kwamen munten al enkele eeuwen vóór Christus in omloop. De Kelten in het Donaugebied en in Gallië maakten deze munten na en ontwikkelden daaruit een geheel eigen wijze van munten slaan. De noordelijke Nederlanden en het Nederrijnse en Westfaalse gebied kwamen pas heel laat met metalen betalingsmiddelen in aanraking. In Westfalen is de verspreiding van Keltische munten beperkt tot een paar vondsten ten zuiden van de oost-west stromende Lippe. Ten noorden daarvan zijn tot op heden geen vondsten bekend.

Des te opmerkelijker is een munt, die in Oldenzaal is gevonden en in 1984 aan het Rijksmuseum Twenthe te Enschede werd getoond. Deze heeft geen opschrift, alleen ornamenten en is concaaf geslagen. Helaas is de bolle zijde zozeer afgesleten, dat het beeld nog slechts moeilijk herkenbaar is. Uit bewaard gebleven lijnen is af te leiden een driepoot ('triskeles' of 'triquetra') binnen een krans van bladerranken. De holle zijde is beter bewaard gebleven. Binnen een zigzagkrans zien we drie dubbele cirkels en een rij van vijf kleinere cirkels met een stip erin. Vergelijkbare stukken zaten vooral in een grote, helaas zeer slecht gedocumenteerde en thans ver-

spreide vondst uit Bochum (Westfalen).¹⁾ Als enkele vondst komen de munten voor langs de midden- en benedenloop van de Rijn met een uitwaaiering naar het oosten (Westfalen) en westen (Luxemburg, België). De laatste tijd is men ervan teruggekomen, deze munten aan een bepaalde Keltische volksstam toe te schrijven en duidt men ze aan als 'Regenboogshoteltjes van het Bochumer type'. De munt uit Twente markeert waarschijnlijk de noordelijkste vindplaats.

Wat de datering aangaat horen deze munten waarschijnlijk thuis in het laatst van de eerste eeuw vóór Christus, want ze kwamen hier en daar nog voor in de Romeinse legerplaatsen in Westfalen ten tijde van Keizer Augustus. Na nieuwere onderzoeken gaat men er vanuit dat de Romeinen in de door hen veroverde gebieden de plaatselijke Keltische munten als kleingeld nog tenminste tot genoemde tijd hebben geduld. Vroeger bestond er onzekerheid over de metaallegering van de 'Bochumer' munten. Vaak duidde men het aan als 'Billon' (zilver-koperlegering). Met moderne technieken, waarbij de munten niet behoeven te worden beschadigd of zelfs vernietigd, zijn in Zwitserland analyses gedaan, waaruit bleek, dat de lege-

Keltische munt uit Oldenzaal, 1e eeuw vóór Christus.

ring uit zilver, koper, tin en goud bestaat²). Op het eerste gezicht zien ze er nu echter uit als koperen (bronzen) munten.

Het tweede stuk is een duizend jaren jonger. Het is een gehalveerde zilveren munt. Er staan letters op, die evenwel geen werkelijke aanwijzing vormen voor plaats of tijd van ontstaan. Karel de Grote (764-814) was er, na trapsgewijze hervormingen, in geslaagd te komen tot één munteneenheid voor zijn gehele rijk, van de Pyreneeën tot de Elbe en van Italië tot de Noordzee. In de oostelijke grensgebieden van zijn rijk, waar tot de verovering door de Franken bijna geen geldverkeer bestond en deze vorm van economisch bedrijf nog in de kinderschoenen stond, werden de eenmaal ingevoerde munten nagemaakt. De nog vrijwel geheel analfabetische bevolking beschouwde ook de letters als beeld-elementen en koppelde haar voorstelling van een 'goede munt' aan een bepaalde verschijningsvorm. Zodoende werden de opschriften van oude munten ook nog gecopiëerd wanneer de afgebeelde heerser al lang was gestorven of wanneer de oorspronkelijke muntplaats ergens anders lag. Slechts door zorgvuldige bestudering van een vondst gelukt het de wetenschap, de werkelijke muntplaatsen en de ontstaanstijd te reconstrueren. Zo werden bijvoorbeeld de munten van Karel de Grote uit de belangrijke handelplaats Dorestad in de Deense havenplaats Hedeby/Haithabu nagemaakt.

In de 10e eeuw kregen de Keulse munten een interregionale betekenis. Zowel in Westfalen als in Vlaanderen en Friesland werden ze nagemaakt. Na verloop van tijd gingen deze imitaties een eigen leven leiden. Alle Keulse munten uit de 10e eeuw vertonen op de ene zijde in drie regels de naam van de stad: S(ancta)/COLONIA/A(grippina) en op de andere de naam van de koning of keizer, vooral van de achtereenvolgende Otto's: I, 936-973, II, 973-983 en III, 983-1002.

De nieuwe vondst, ook uit Oldenzaal, vertoont eveneens de naam van Keulen, maar behoort tot de imitaties. Het zou hier

te ver voeren, alle argumenten op te noemen die ertoe hebben geleid, dat men thans zeker weet, dat bepaalde soorten Coloniemunten niet uit Keulen zelf maar uit Westfalen afkomstig zijn. De vondst behoort tot een ondergroepering, met een kruisje in de benedenste A en blaadjes als versiering. Daar hiervan een variant bestaat, waarop de verminkte keizersnaam ODDO is vervangen door de stadsnaam MINDA zijn alle onderzoekers het erover eens, dat de stad Minden aan de Weser de 'vaderstad' van deze munten is³). De meeste bewaard gebleven exemplaren van deze muntgroep vermelden echter geen plaatsnaam maar alleen ODDO en MP-AVG, waarbij de meeste letters tot onleesbaar zijn afgesleten.

Nu is het opvallend, dat onder het zeer kleine aantal in Westfalen gevonden munten van de 10 en de 11e eeuw munten van deze soort reeds twee maal in Münster werden gevonden en een groot deel van een muntvondst iets ten noorden van deze stad hebben uitgemaakt. Ook Oldenzaal ligt nu niet bepaald in de omgeving van Minden! De nieuwe vondst dwingt ons, na te denken over de vraag of niet een deel van de tot dusver aan Minden toegeschreven munten uit Münster zou kunnen komen, van welke stad geen munten bekend zijn uit het eerste driekwart van de 11e eeuw.

Dat de meeste gehalveerd zijn is beslist niet ongewoon. In de weinig tot ontwikkeling gekomen economie was de behoefte aan kleingeld gering. Er werden daarom alleen zilveren penningen geslagen. Voor ongeveer twaalf stuks kon men al een varken kopen. In streken waar de munten meer dan een gram wogen vervaardigde men ook veel halve penningen, door ze eenvoudigweg langs het kruis, dat er altijd op stond, doormidden te snijden. Dit was trouwens ook in het Angelsaksische Engeland gebruikelijk. In streken waar de penningen lichter waren, zoals in Friesland, vonden geen halveringen plaats.

Het wekt verbazing, dat men in Twente een Westfaalse munt uit de 11e eeuw vindt, terwijl men in Westmünsterland te

gelijktijdig Deventer munten gebruikte. Echter in de late Middeleeuwen zijn Münsterse munten in Twente aangetoond zowel uit schriftelijke bronnen als uit bodemvondsten.

Muntvondsten vormen altijd een belangrijke historische bron. In Nederland is daarom het Koninklijk Penningkabinet (Zeestraat 71b, 2518 AA Den Haag) systematisch bezig, alle hier gevonden munten te registreren.

P. Ilich

Noten

1. Heinrich Buchenau, Fund von Regenbogenschüsselchen in Bochum. *Blätter für Münzfreunde* 53, 1908, Sp. 3935-6. R. Forrer, Die keltogermanischen Triquetrumgepräge der Marser, Sugambren und Ubier. *Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte und Altertumskunde* 22, Metz 1910, S. 442-486.
2. Andres Furger-Gunti en andere, Die keltischen Münzen der Sammlung R. Forrer/H. Herold im Rätischen Museum Chur. *Schriftenreihe des Rätischen Museums* Nr. 25, Chur 1982.
3. Zie Peter Ilich, Die Anfänge der Münzprägung in Minden. In: *Zwischen Dom und Rathaus. Beiträge zur Kunst- und Kulturgeschichte der Stadt Minden*. Hrsg. v. H. Nordsiek, Minden 1977, S. 37-59, bes. 38-45.
4. Zie Peter Ilich, Muntvondsten in Oost-Overijssel. 't *Inschrien* 8, 1976, Nr. 1, s. 1-3.
5. H. Enno van Gelder en Joh. S. Boersma, Munten in muntvondsten. Bussum 1967. - H.W. Jacobi en J.P.A. van der Vin, Muntvondsten in Nederland. Zonder plaats en jaar (Den Haag 1981) - Arent Pol, Muntvondsten uit 19 eeuwen. Den Haag (1985).

'Colonia-munt' uit Oldenzaal, 10e-11e eeuw na Christus.

Het fatale klokkenjaar 1580 in Twente

Klokken zijn de eeuwen door, en dat tot en met de jongste wereldoorlog, gezien de waarde van het metaal, een begerenswaardige oorlogsbuit geweest. In dit verband hoeft alleen maar het jaartal 1943 genoemd te worden en menigeen zal zich nog levendig herinneren, hoe prachtige, eeuwenoude produkten van ambachtelijke gietkunst over de oostgrens verdwenen om nooit meer terug te keren.

In de Nederlandse klokkengeschiedenis is er nog zo een fataal jaar geweest en wel **1580**. Toen in januari 1579 de Unie van Utrecht tot stand gekomen was, had de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden geld en kanonnen nodig om ten behoeve van de staatkundige onafhankelijkheid de strijd tegen Spanje te kunnen voortzetten. Bijna als vanzelfsprekend viel daarbij het oog op de bronzen torenklokken, want klokken en kanonnen worden immers uit hetzelfde metaal vervaardigd en door dezelfde gieters. In 1580 werd afgekondigd, dat in elke toren, en dat zeker in de dorpen, maar één klok mocht blijven hangen en dat de overige(n), zoals het toen heette, voor de 'gemene zaak' uit de torens moest(en) worden verwijderd. Daartoe werden zij op aangegeven verzamelplaatsen bijeengebracht.

Daaraan zal wel niet altijd zijn voldaan, want vele klokken van voor 1580 hangen nog steeds op hun oude plaats; misschien zijn ze door betalingen van geldbedragen of anderszins vrijgekocht. Soms ook, onder andere in een enkel Fries dorp, weigerde men medewerking en werden klokken met geweld uit de toren gehaald.

Wat gebeurde er nu met deze in opslagplaatsen bijeengebrachte klokken? De meeste werden stukgeslagen en daarna tot kanonnen omgegoten. Maar sommige werden naar Duitsland verkocht, als ze al

niet eerder door vluchtelingen - om geloofsredenen - waren meegenomen. In 1594 komt via Archangelsk de handel met Rusland op gang, waarbij tevens torenklokken als handelswaar betrokken zijn, waarbij ook klokken met jaartallen van voor 1594. Hieruit zou men mogen konkluderen, dat in 1580 niet alle klokken omgesmolten zijn, tenzij ze vrijgekomen zijn uit religieuze gebouwen, die als zodanig niet meer dienst deden. Men vindt dergelijke klokken nog steeds in Noord-Rusland en Moskovië. Verder voer in opdracht van een Kamper Handelshuis een schip vol met gevorderde klokken naar Lissabon, die daar en misschien ook in Spanje aan de man gebracht werden.

Wat gebeurde er in 1580 op dit gebied in Twente? Voorzichtig gezegd, is geen der torens in dit gewest klokken ingevolge vordering door de Staten van Overijssel kwijtgeraakt in dat jaar. Hengelo, Haaksbergen, Enschede, Losser, Oldenzaal, Weerselo, Denekamp, Ootmarsum, Tubbergen, Vriezenveen, het Catharina-klooster in Almelo en misschien het klooster te Albergen konden en kunnen nog steeds bogen op klokken, die voor 1580 gegoten zijn.

En de overige kerktorens? Zij verloren veelal wel hun klokken, maar dat dan als gevolg van oorlogshandelingen door de Staatse Troepen onder prins Maurits alsmede door de Spanjaarden. Zo beschooten in de zomer van 1580 Staatse Troepen kerk en toren van Goor, waarbij de drie klokken verloren gingen. Enter verloor aldus zijn kerk, al bleven zeker twee klokken (Margaretha en Catharina) gespaard, die men in een boom hing. In 1672 werden zij door troepen van Bommen-Berend meegenomen naar dorpen in de Graafschap Bentheim, waar ze als gevolg van het beieren na 1830 stuk gegaan zijn. Een eventuele derde klok, Anthonius, kan na 1586 in de toren van Neede terechtgekomen zijn; zij werd vernield bij de torenbrand van september 1945.

Rijssen's toren werd door de Spanjaarden in 1580 eveneens in brand gestoken, maar zeker één klok, die uit 1484, heeft dit

overleefd; en misschien de twee anderen ook, die in 1729 en 1743 vervangen zullen zijn.

In 1583 veroverden de Spanjaarden Delden, waarbij kerk en toren vernield werden alsmede de drie luidklokken en tevens het Angelustorentje met zijn klok. In 1586 moet Almelo 'bezoek' gehad hebben van de Spanjaarden en zullen, hoe dan ook, de klokken in de Georgiustoren (in wezen een klokhuis) verloren gegaan zijn. In 1626 levert Evert Splinter, gieter te Enkhuizen, een nieuwe klok, waarschijnlijk als vervanging, die in 1738 door Casparus Koninck hergoten zal zijn. Een tweede klok uit 1629, die eveneens als vervangster kan gelden, van Hendrick ter Horst uit Deventer hangt nog altijd in de toren.

Zou Borne misschien een plaats in Twente geweest zijn, die in 1580 twee klokken ingeleverd heeft? Of zijn deze door soldaten opgeëist? Beide is natuurlijk mogelijk, want bij de klok uit 1457 zijn ca. 1633 twee klokken van Hinrich Bloeth, toentertijd klokgieter te Diepenheim, aangebracht. Ze zijn beide in de 19e eeuw verdwenen. Ze zullen ook niet voldaan hebben, want in 1645 leverde François Hemony een klok en in 1676 Fremy.

En wat gebeurde er omstreeks 1580 in Diepenheim? Hielden de Staatse Troepen of Spanjaarden daar ook huis of eisten zij de klokken op? Tot 1943 kende de toren van Diepenheim een heel oude klok; deze is, zoals de heer André Lehr (directeur van de Klokkengieterij Eijsbouts te Asten, kampanoloog en konservator van het Nationaal Beiaardmuseum, eveneens te Asten) eind 1985 vaststelde, niet van 1566, doch zonder meer uit 1366. Zou zij in dat jaar dan wel voor Diepenheim gegoten zijn, daar het Stedeke toen nog geen parochiekerk kende. Zou Diepenheim, hoe dan ook, rond 1580 eveneens klokken kwijtgeraakt zijn en komt de klok van 1366 van elders, bij voorbeeld uit de kapel van het nabijgelegen Markvelde? Deze is immers in 1597 verdwenen. Op andere wijze kunnen de twee overige klokken later vervangen zijn.

Cursussen Oudheidkamer 'Twente'

De cursuscommissie van de Oudheidkamer 'Twente', bestaande uit de dames A.J. Brunt en J.M. Jansen-te Riele en de heren A.H. Enklaar, J.J.H. Meijer en L.H.M. Olde Meierink, is al weer druk bezig met de voorbereiding voor cursussen in het seizoen 1986/87. Met name de thema-cursussen bleken in het afgelopen seizoen in een behoefte te voorzien, zodat we daarmee zullen doorgaan. Daarnaast zullen we nog peilen of er behoefte bestaat aan het opnieuw laten plaatsvinden van bestaande cursussen als Oud Schrift en Architectuurgeschiedenis.

Nieuwe cursussen in voorbereiding hebben tot onderwerp Archeologie, Kerkgeschiedenis, Culturele antropologie, Genealogie en Oud-Vaderlands Recht. Na de zomervakantie zullen de leden van onze vereniging op de hoogte gesteld worden van het definitieve aanbod. Eventuele suggesties op het vlak van nieuwe cursussen en eventuele docenten daarvoor zijn zeer welkom.

En tot slot Wierden. Waar alle torens in Twente in de meeste gevallen drie luidklokken kenden, moet het al raar zijn, dat de kerktoren aldaar al die tijd maar één luidklok heeft gehad, namelijk een van Wou-klok uit 1495, die er nog steeds is. Zouden er ca. 1580 in Wierden klokken gevorderd dan wel opgeëist zijn en beschikte men na 1580 niet meer over de middelen om het verloren gegane te vervangen?

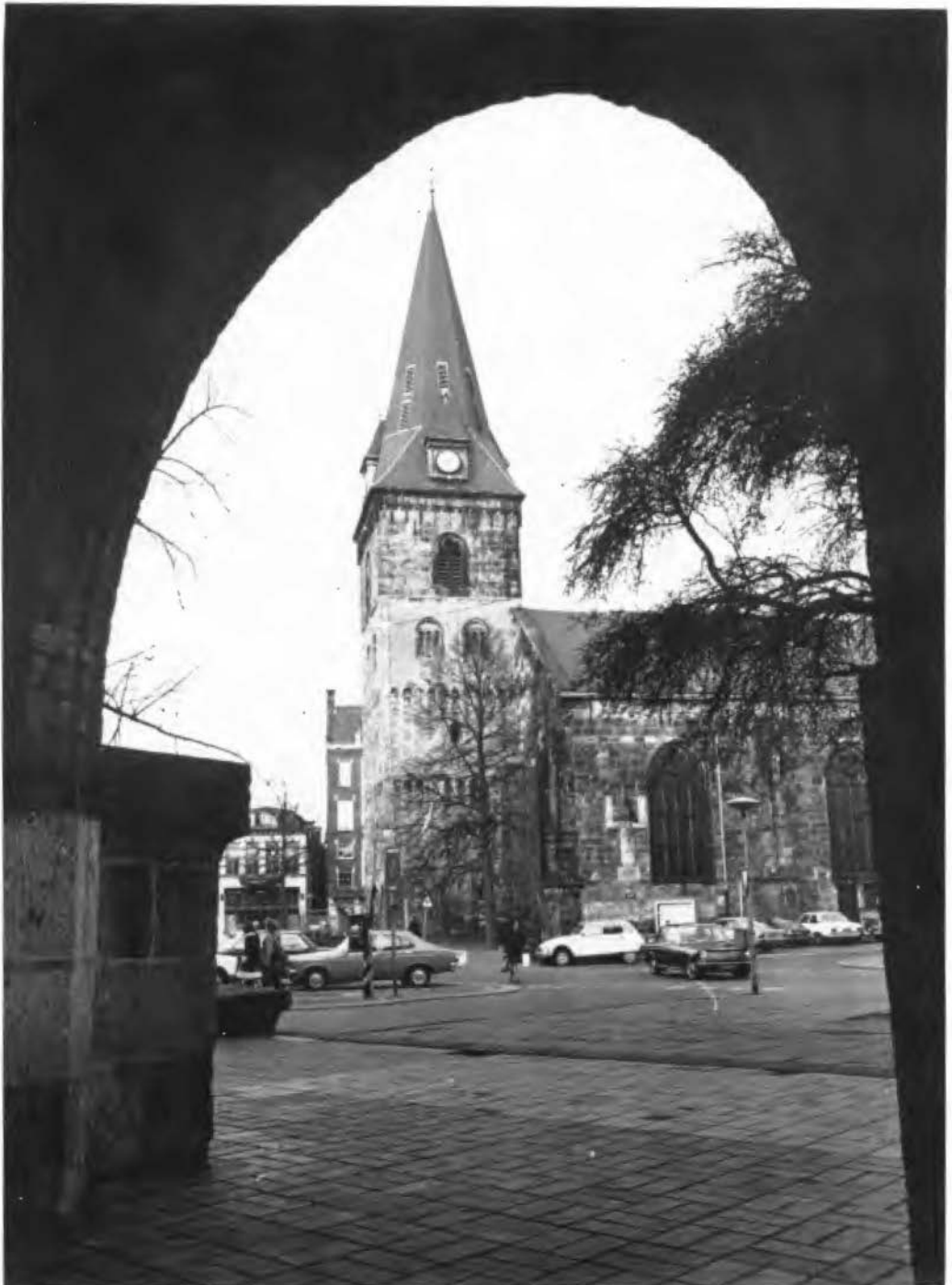
De (voorlopige?) konklusie kan zijn, dat Twente in 1580 waarschijnlijk geen klokken verloren heeft door vordering voor de 'gemene zaak'. Wel zijn in dat jaar of kort er na klokken door oorlogshandelingen vernield eventueel opgeëist.

Rinus de Jong

Kennis omtrent oorspronkelijk aanzien Grote Kerk Enschede vermeerderd

De archivaris van de Ned. Herv. gemeente in Enschede, de heer H. Dalenoort, stelde mij onlangs twee fotokopieën van een niet uitgevoerd herbouwplan van de Grote Kerk uit 1862 ter hand.

Meestal zijn dergelijke onuitgevoerde plannen alleen maar interessant voor architectuurhistorici, die belang stellen in de restauratieopvattingen uit een bepaalde periode of van een bepaalde architect. In dit geval blijken de tekeningen ook voor onderzoekers van Middeleeuwse kerkbouw van belang, omdat zij mijns inziens gegevens bevatten over de toestand van het gebouw van vóór de 'herbouw' in 1864. Bij die gelegenheid werd o.a. de boogvorm van de vensters gewijzigd en de bovenbouw van de muren vernieuwd. De vensters van de kerk zijn thans alle rondbogig¹⁾. Foto's, gemaakt na de stadsbrand van 7 mei 1862 die ook dit gebouw teisterde tonen aan, dat zij toender tijd spitsbogig waren, een gebruikelijke vorm voor een Gotisch bedehuis. Het komt mij voor dat de op de gevelopstand van het herbouwplan (fig. 1) getekende vorm en omvang van de vensters oorspronkelijk is. Bij deze weergave valt op, dat de vensters van de vroegere sluiting van het zuidkoor kleiner zijn dan die in de westelijk daarvan zich uitstreckende traveeën (resp. ca. 5,2 x 1,2 en 5,7 x 1,9 m.). Dit is ook nu nog het geval zij het, dat de bestaande ramen grotere afmetingen hebben (resp. ca. 6,8 x 1,7 en 6,8 x 3,1 m. (vgl. afb. 1)). De op de tekening voorkomende venstertraceringen zijn - in tegenstelling tot de venster zelf - niet origineel; zij zijn ontworpen door de bedenker van het plan, de Deventer stadsbouwmeester Bernardus Looman (1811-1871). De muren, waarin de vensters zijn opgenomen,

Afb. 1. Enschede, Grote Kerk vanuit het zuiden.

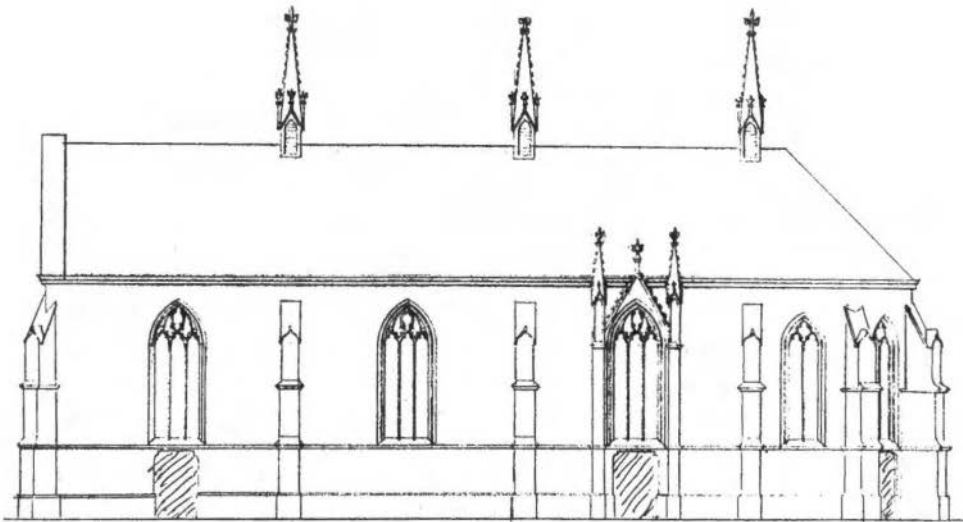

Fig. 1. Enschede, Grote Kerk. Zuidgevel (herbouwplan B. Looman 1862).

reiken op de tekening tot ca. 10,3 m. boven het maaiveld; tegenwoordig is dat ca. 11,6 m.

Interessant is ook de doorsnede over het schip (fig. 2). In dit ontwerp heeft Looman gepoogd in vergaande mate tot de oorspronkelijke toestand terug te keren, door o.a. de kerk weer tweeschepig te maken en elk schip van een afzonderlijk zadeldak te voorzien (nokhoogte ca. 15,5 m. bij beide²). Die tweeschepigheid was in 1842 ongedaan gemaakt door het wegbreken van de stutten en scheibogen tussen de schepen. Ook de geplande ribgewelven (in de vorm van straalgewelven boven de vroegere koorsluitingen en van kruisribgewelven elders in de kerk) herinneren aan de oorspronkelijke situatie. Uiteindelijk zijn al deze voorstellen niet overgenomen en heeft men de in 1842 gerealiseerde eenbeukigheid aangehouden, waarbij één groot stucplafond in de vorm van een spiegelgewelf de totale kerkruimte overspant³).

Ook de vormgeving van de zuidgevel wijkt, nog afgezien van de boogvorm van

de vensters en de daarin aanwezige traceringen, in de uiteindelijke uitvoering op verschillende punten af van het ontwerp van Looman. In plaats van de drie door hem geprojecteerde ingangen vindt men er thans maar één: een dubbele, staand rechthoekige onder het venster van de op één na westelijke travee. De twee andere ingangen zijn gerealiseerd in de oostgevel, ter weerszijden van de centrale steunbeer. Verder is de bouwkundige omkleeding van ingang en venster van de derde travee onuitgevoerd gebleven. Deze omkleeding, bestaande uit lisenen die worden bekroond door een pinakel met hogels en een kruisbloem, en uit een wimberg eveneens voorzien van hogels en een kruisbloem, zou de kerk enigermate het aanzien hebben gegeven van een gebouw uit de beginfase van de Neogotiek (de zg. stucadoors- of troubadoursgotiek). Hetzelfde geldt voor de drie pinakels, waarin de ontluftingskanalen zouden uitmonden. In plaats van deze 'schoorstenen' op het dak zijn zij als rondbogige 'dakkapellen' in het dak verwerkt, waarbij hun

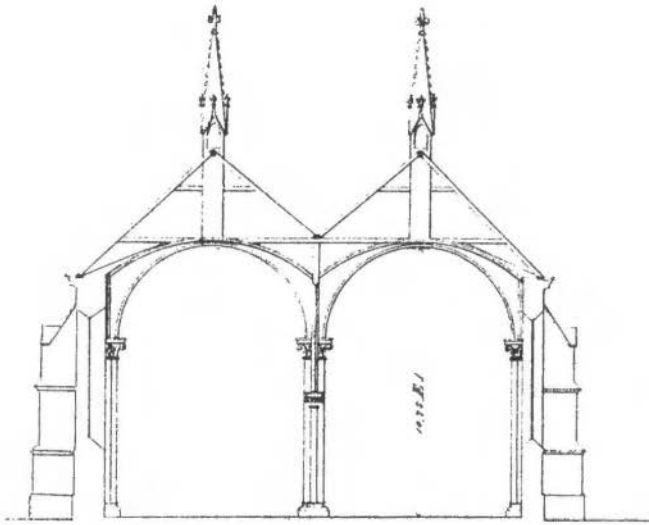

Fig. 2. Enschede, Grote Kerk. Dwarsdoorsnede (herbouwplan B. Looman 1862).

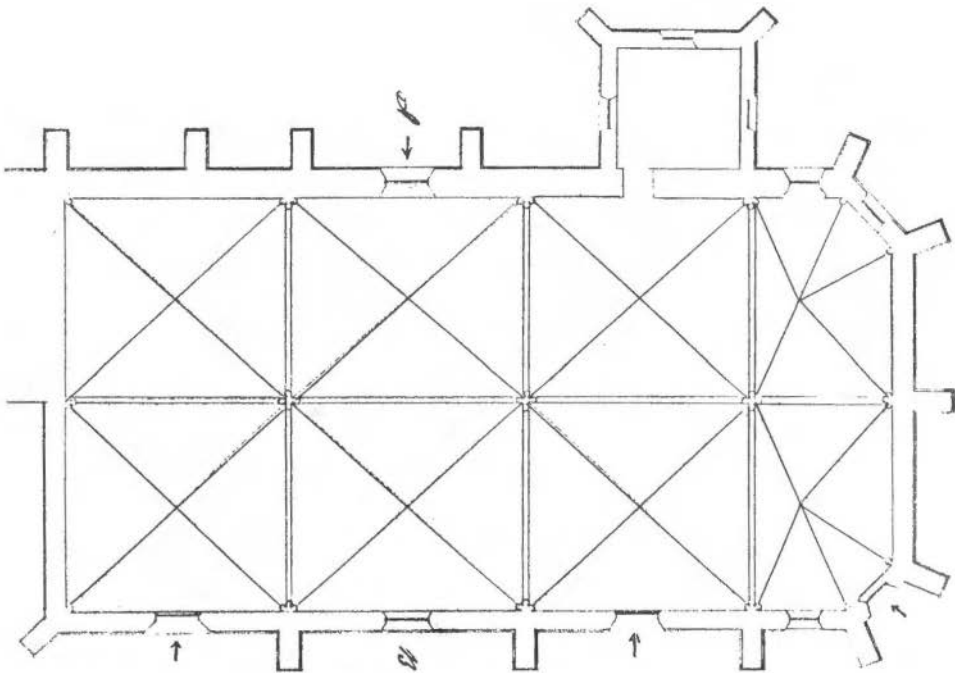

Fig. 3. Enschede, Grote Kerk. Plattegrond (herbouwplan B. Looman 1862).

aantal (later?) is gereduceerd van drie tot twee.

Op de tekening van Looman lopen de 'vensterlijsten' van de steunberen over de muren door. Thans is dit niet het geval en komen deze lijsten behalve bij de steunberen alleen voor onder de vensteropeningen, aan het uiteinde van de afzaat. De moet van de sprong, die zich in het muurwerk ten westen van het tweede venster aftekent, vindt men bij Looman echter niet terug. Ook heeft hij de steunberen getekend met ezelsrugwimbergen tegen de afdekkingen, die voordien evenwel niet aanwezig waren. Het feit dat deze wimbergen bij de restauratie van de kerk in 1864 daadwerkelijk zijn aangebracht en de bovenste versnijding van de steunberen zich thans lager bevindt dan oorspronkelijk het geval was en ook door Looman is getekend wettigt het vermoeden, dat genoemde steunberen na de brand van 7 mei 1862 - althans wat de bovenste helft betreft - zijn vernieuwd.

Ten aanzien van de plattegrond (fig. 3) zij nog opgemerkt, dat Looman de westelijke steunbeer tegen de noordgevel westelijker heeft gesitueerd dan in feite het geval is en ook vóór de brand het geval was. Voor deze verplaatsing kan ik geen redenen bedenken. Misschien is er iemand, die hiervoor een verklaring weet. Voor een dergelijke verklaring houd ik mij van harte aanbevolen.

Z. Kolks

- 1) In 1982 is de ingang aan de westzijde van de consistorie gedeeltelijk dichtgemetseld en voor de rest vervangen door een raam. Het kozijn van dit raam, het enige dat een rechthoekige vorm heeft, is doorbroken met een reeks van vier spitsbogige openingen.
- 2) Voor de oorspronkelijke toestand van het kerkgebouw zie 't inschrijven van april 1883, blz. 25 en 26. De nokhoogte van het huidige zadeldak, dat het hele kerkschip overdekt, bedraagt ca. 18 m.
- 3) Zie afbeelding 3 in 't inschrijven van april 1883, blz. 26.
- 4) Aan de noordzijde bevinden zich wel drie.

Verkoop bij brandende kaarsen

In vroeger eeuwen werden er, evenals in onze dagen, openbare verkopeningen gehouden. Veel vindt men daarover niet vermeld in de heemkundige literatuur, maar de bekende regionale historicus J.J. v. Deïnse vertelde er over in zijn boek 'Uit het land van katoen en heide'. Op pagina 487 e.v. wordt verslag gedaan van een verkoping bij 'brandende-kaarsen-uitgang' in 1784. Hij wijdde uit over de betekenis van deze wijze van verkoop, alsmede over de gang van zaken tijdens de veiling.

v. Deïnse verhaalt dat het gebruiken van een kaars bij de verkoop van onroerend goed plaats vond bij goederen toebehorende aan de kerk en gasthuizen, voorts bij verkoop aan onder voogdij staanden en minderjarigen, alsmede bij gerechtelijke verkoop. Bij zo'n verkoop werd gebruik gemaakt van een kaarsje van bepaalde lengte en dikte en zolang die kaars brandde mocht er geboden worden. Was de kaars uitgegaan, dan moest deze nog tweemaal ontstoken worden en bij doven ten derde male werd de koop bindend verklaard voor de laatst biedende. In Engeland zou men ook met cirkelvormige gemerkte kaarsen gewerkt hebben, waarbij de koop voor gesloten werd gehouden als de kaars tot het merkteken was opgebrand.

Het verhaal gaat verder en vermeldt dat er sinds de franse tijd pas notarissen waren die een verkoopakte moesten laten passeren. Wel waren er in de middeleeuwen notarissen, aangesteld door de keizer of de paus, welke notarissen aan het einde van de 16e eeuw verdwenen. Tussen die tijd en het begin van de 19e eeuw werden de akten gepasseerd voor de schepenen, de schouten en rechters in steden of ten platelande.

De onderstaande aanhalingen, ontleend

aan het Markeboek van Woolde, Driene en Oele Woolderzijde, geven ons te zien dat in de 16e en 17e eeuw kennelijk op gezette tijden verkopingen plaats vonden bij 'bernender keersen'.

Het Markeboek:

Anno 1574 20 Septembris is opt bitlick ansuchent der gemeijnen Bueren van Woelde, Drijnen und Oele bij den Marckenrichter und samende Goeth. hijronder be-noimpt eendrachtelijcken ingewilliget unde believet, dat die genoimpte bueren uth der marcken sullen genieten tot relevatione unde verminderinge haerer opgenomenen unde gefinierde penningen die Somma van achte hondert goltgl. 't stuck tot 28 st. gereeckent unde sollen die genoimpte penningen genomen woorden van den Hoffkens unde Gaerdekenen, soo riede beslaegen sijnnen unde soo men die voirs. somma daer nicht van maecken konden, sal men ergens daer het der Marcke minste schaedelijck is, eenige beslaege nehmen unde vercoopen tot der sommen voirs: daer die saemende Erffgl. vorgl sullen ohne wedderspreeckens mede te freedden sijn, bij alsoo dat die Erffgl. dan sullen op sijnen tuijnen belegen totten koer die naeste weg sall, unde soo dat saecke weere dat jemandt vor den Meyerlyuden eenige parceelen van die voirl. Gaerdekenen coopen worde, sollen dan noch die Goetheeren voirl. dan die naesten to blijven, nemende daerop XIIIJ daegen haer beraet, is oick mede geslooten dat deese vorgl. Gaerdekenen sollen erffluk vercofft-woorden bij alsoo dat die gemelte Goetheeren daer die losse an beholden sollen binnen den tijt van ses jaeren te mogen onlossen unde die losse binnen die ses jaeren nicht en geschieden sollen koopers in den valle den koop erfflijck an sich holden is oick mede believet dat geene Bijsitters ofte Coveners eenige der Hoffkens oft Gaerdekenen koopen sollen, dan nachdemale hijr bevorens bij samende Erffgl. ende Marcken Richter hem vergunstiget dat die besitters ofte possessours van dien die Huijskens unde Hoffkens haer leventlanck bewoonen sullen,

woort hen dat soluige oick alnoch toe goede gedaen, bij alsoo dat die Cooperen tendes haer dootlijcken affganck haer schoonste daer mede sullen doen, unde sijnnen hijr toe van den Marcken Richter und samenden Erffgl. gedeputeert unde volmachtich gemaeket, een van die Heeren vant Capittel tot Oldenzeell, Jan van Raesvelt, Joest van Bevervorde unde Rolloff Bitter Con Matt. Rent. mr. in Twente die welcke neffens den Marcken Richter die voirs. parceelen sollen **bij der keersen** to Hengelo in een openbaer Herberge vercoopen unde daer van versegelinge doen tott behoef der voirs: koepere, gevende denselvigen vermits deesen volcoomene macht in aller maeten daer mede te doen gelijcker wijse die samende Erffgl. unde Goetheeren samender hant in eijgener persoonen praesentijck weeren. Sollen oick genoimpte gedeputeerden neffens den Marcken Richter voirl. volcoomene macht und gewalt hebben die penningen van die vercoffte parceelen up toe heffen und voort daer van te betalen eenige schult van den gefinierden penningen tot die achthondert goltgl. toe allent tot verminderinge der sommen der last voirl. unde nachdem dit allent alsoo wohe voirl. dem Marcken Richter und samenden Erffgl. der voirs. Marcken, alsoo believet, ingewilliget unde sendrechtelijcken geconsenteert hebben, soo hebben sij der halven desse mijt haeres selvest hant, mit naehmen unde toenahmen onderschreeven. actem op einen gemeenen Holtinck tho Hengelo, tempore et die ut supra. Was onderteijckent met diversse handen unde signatuiere, Adolph van Twickelo, Goessen van Raesvelt, Jan van Raesvelt, Herman van Welvelde. Pro praesentis Copia verboteng cum suo originali concordantis collatione. Alardus Hellendorn. publ. Noth.

Op de Holtinck van 5 Junij 1615 lezen we voorts:

.....Wijders is bij die Goetheeren geresolvirt dat die bueren bij die olde verdelinge der voorgenoimpte buerschulde sollen mogen verbliven, die welcke mitz deesen

bij die Goetheeren geapprobirt wordt, het waere dan saecke, dat sie sick daerinne nicht vergelijken konden. In welcken gevallen sij tot Nije verdeelinghe sollen mogen procederen nae het oude Schatregister, soo als sie ten tijde van die opnehminge der penningen 't selve datmaell in der Marcke gehouden hebben ofte tot haeren keur nae het iegenwordige mudde getall en dach **grasmeijens** en dat bij averstemminge.

Na vele namen, getekend door Egb. ten Tusschede, Noth. et secret. Copeij 1639.

Anno 1617 den 17 Maj eene Noet Holtinck gehouden..... enz.

Geresolvirt dat tot afflossinge der Marc-kenschulden bij **bernender keersen** vercofft sall worden het beslach soo bij 't Mossegeer wall eertijts beslagen is, volgens die oude bepalinge waertoe gedeputirt sijn Juncker Henrijk van Sladen en Bervetloe mits dat die Holt Richter daer noch eenen der gedeputeerden sall advingereen.

Als oick mede alle het Marcken holt dat houbaer is, dat welcke danoch die Guetheeren sall angepraesenteert worden omme te sien ofte dieselve dat holt ter billichheit solden begeeren te coopen, andersints sall 't selve oick bij **bernender keersen** opgeslaegen worden unde sall hier toe die andere gedeputeerden advingert worden Heer Jan Oelen Canonijck.

Is wijders geresolvirt ende ingewilliget dat men tot betalinge der Marcken Schulder sall geeven van ijder beest ende peert voor dit jaer tijt stuijver ende dat volgens die liste soo als in den impost betalt wort unde toecoomenden jaer van gelijcken soe voele ofte min ende meer als men sall connen uijtcoomen welcke penningen die geswoorene sullen infordeeren, binnen den tijt van twije maanden, ende te selve in handen van die Gedeputeerden Erffgl. leveren omme tot betalinge der Marcken schulden uijt te leveren. Unde is versproocken daer ijmandt eenich beest ofte peert versweege, sall dieselve als een Dieff gestrafft worden.

Sall oick bij **bernender keersen** vercofft worden een morgen landes gelegen bij Gert Richters maet ende den Nijen Dijk welckes die voors. gedeputeerden doen sollen moegen.

Geen ondertekening

Het zou te ver voeren en veel ruimte vergen om de aangehaalde notuleringen in extenso te vertalen in gangbaar nederlands. De geïnteresseerde lezer zal uit de teksten ongetwijfeld kunnen begrijpen wat de intentie was, zodat volstaan wordt met enkele kanttekeningen n.a.v. de verklaring zoals v. Deinse die destijds gaf.

Allereerst valt het op dat er sprake is van 'bij der keersen' en 'bij bernender keersen'. v. Deinse noemde destijds 'bij brandende kaarse-uitgang, bij den uytgane van den kerse, bij den lichte of bij den wassche'. In de notulen van de holtincks uit 1574 en 1617 werd niets vermeld over het 'uitgaan van de kaars'. Waarschijnlijk was dat destijds zo gemeen goed, dat die vermelding als overbodig werd beschouwd. Anderszijds is het zeer wel mogelijk dat in Woolde gebruik werd gemaakt van de boven genoemde gemerkte kaarsen, wat v. Deinse als gebruikelijk in Engeland noemt. Het lijkt ook wel logisch om een gemerkte kaars te gebruiken, want eenieder weet dat het verbrandingsproces van een klein stompje kaars soms zeer onvoorspelbaar kan verlopen, zeker als we bedenken dat de kaarsen-qualiteit destijds verre van ideaal was. De vroeger gebruikte waskaarsen smolten sneller en de kaarsepit 'verdronk' dan in een plasje gesmolten was. Het was dan ongetwijfeld moeilijk, zo niet onmogelijk om zo'n kaarsstompje voor een tweede of derde maal te ontsteken.

Gezien het bij herhaling ontbreken van de toevoeging 'uitgang', d.w.z. dat de kaars inderdaad moest doven tijdens de verkooping, maakt het aannemelijk dat er ook in onze streken met gemerkte kaarsen werd gewerkt tijdens verkopenen.

Afgezien van tal van interessante gegevens op het gebied van het markerecht,

valt het op dat de notuleringen van 1574 worden ondertekend door de openbaar notaris Alardus Hellendorn en in 1615 door Egbert ten Tusschede als notaris-secretaris (de copie is uit 1639).

Mogen we v. Deïnse volgen, dan zouden dat notarissen zijn geweest die als één van de laatsten als zodanig hebben gefunctioneerd. Anderszijds hebben we hier niet van doen met een verkoopakte, maar met een afspraak tijdens een holtinck, zodat de aanwezigheid van die notaris niets zegt over het al of niet aanwezig zijn van die funktionaris tijdens de nog te verwachten verkoping. Wel blijkt in het Markeboek van Woolde dat de beide genoemde notarissen Hellendorn en ten Tusschede de laatsten zijn die in het Markeboek worden genoemd tot de franse tijd. Nà 1615 worden de afspraken op de holtincks niet meer door notarissen ondertekend, wel door richters, juristen, markerichters, rentmeesters en drossen, alsmede de bekende goedsheren. Deze constatering onderstreept nogmaals de mededeling van v. Deïnse aangaande de afwezigheid van notarissen in de periode tussen het einde of begin van de 16e - 17e eeuw en de nieuwe franse wetgeving.

In het aangehaalde artikel van v. Deïnse werd gesteld dat de verkoping 'bij bernender keersen' plaats vonden onder bepaalde voorwaarden (zie boven tweede alinea). De te veilen goederen in het Markeboek waren alle markegoederen, d.w.z. gemeenschappelijk bezit, zowel de gronden als het te houwen hout. Uit dien hoofde zouden ook enkele kerkelijke instanties in het gemeenschappelijk bezit participeren, zoals b.v. het capittel van Oldenzaal, het stift te Metelen, de kerken van Delden en te Hengelo e.a. Noch in 1574, noch in 1617 werd door een kerkelijke vertegenwoordiger mede ondertekend. Had de kerk geen aanspraken op de gemeenschappelijke grond? Opmerkelijk is dat de holtinck van 1615 wel meerdere namen vertoont van kerkelijke afgevaardigden (Joannes Beerinck canonicus, Bernardus ab Heiden Canon., Zacharias ter Haer amptman des Stiftes Me-

telen), waarbij weliswaar geen sprake is van verkopen, maar van verdelingen van de schulden. Ondanks het feit dat bij de aangekondigde verkopen 'bij bernender keersen' de kerkelijke ondertekenaars ontbreken, moeten we toch wel aannemen dat deze instanties medege-rechtigd waren. Vermoedelijk zal dus, gezien de uitleg die v. Deïnse geeft, het **kerkelijke participatierecht** in de gemeenschappelijke bezittingen de reden zijn dat er 'bij bernender keersen' zal worden verkocht.

Het gegeven dat de verkoping tot stand kwam in gemeenzaam overleg tussen de goedsheren (en voorzover de 'bueren' daarbij invloed hadden), lijkt het hier niet te handelen over een gerechtelijke verkoping; evenmin een verkoop waarbij onder voogdij geplaatsten of minderjarigen een rol spelen.

Het bovenstaande moet ons doen besluiten dat de verkoop van gemeenschappelijke markebezittingen, waarin ook kerkelijke instanties participeren, valt onder de bepalingen die gelden voor verkoop van kerkelijk bezit. Indien deze goederen niet begrepen zijn onder (deels) kerkelijk bezit, dan zou een verkoop 'bij bernender keersen' een bredere betekenis moeten hebben dan in de uiteenzetting door v. Deïnse gegeven. Het feit dat in de aangehaalde notulen sprake is van 'bij bernender keersen vercofft' lijkt er op te duiden dat de aanwezige goedsheren bij hun besluitvorming en formulering zich er terdege van bewust waren wat de toenmalige 'spelgels' waren.

dr. H. Reynders

Een zaakwaarnemer op het erve Repink bij Ootmarsum

Het verpondingsregister van 1601¹⁾ noemt onder nr. 2816²⁾ als pachter van het erve Repinck ene Johan Libott. Aangezien het register vol namen staat, leest men er gemakkelijk overheen, hoogstens wordt hierin geen Twentse naam herkend. De man krijgt echter wat meer reliëf wanneer we elders³⁾ lezen dat het hier een zwager betreft van Johan van Deventer uit Oldenzaal. De laatste was van 1585 tot 1597 rentmeester voor het 'Twentse bezit' van het Utrechtse kapittel van St. Pieter. Olsmannink of Repink in Klein-Agelo behoorde tot dat bezit. De jaarlijkse opbrengst voor het kapittel was 7 stuivers aan cijns en de dagwaarde van 12 mud rogge aan pacht.

De vlak voor de muren van Ootmarsum liggende boerderij kreeg het vooral in de jaren 1592 en 1593 van de 80-jarige oorlog zwaar te verduren. De rentmeester rapporteerde uitvoerig over de zorgvolle jaren van pachter Lambert Wilmes, diens vrouw Cunera en de kinderen. Vrij vertaald berichtte hij als volgt:

'In 1592 belegerde zijne excellentie prins Maurits Ootmarsum en nam de stad in (= 30 juli 1592). Door het beleg werd het gewas te velde van Repink vernield. De pachter stelde dat hij schade had geleden door verlies van zijn koren en zijn arbeid en hij verzocht voor dat jaar om kwijschelding van de pacht. Hij beriep zich daarbij op de plakaten. In 1593 liet kapitein Men-do het koren van de burgers van Ootmarsum van de akkers weghalen en naar Oldenzaal brengen. Hetgeen overbleef werd door de ruiters platgetrapt. Daarna belegerde het leger van de koning de stad op het tijdstip dat de rogge aan het opkomen was. Nadat de stad terugveroverd was (= 2 september 1593), bleek het gewas vernield en kwam er dus niets terecht van de oogst. De pachter verlangde

weer kwijschelding van zijn verplichtingen, ook al omdat hij in 12 jaar geen voordeel had gehad van de tot de boerderij behorende weilanden. In 1594 kwam ik met hem overeen dat hij 4 gld. per mud rogge zou geven. De akkers waren n.l. meestal maar voor een deel ingezaaid en van het weinige te velde werd het meeste weggehaald door de soldaten van het bij Denekamp liggende leger. Zodoende boekte ik 48 gld. en 7 stuivers.

In 1595 stierf pachter Lambert Wilmes, een jaar nadat zijn vrouw was gestorven. Met uitzondering van nog geen twee bunder akkerland, met rogge ingezaaid, lag de grond er onbewerkt bij. Vóór zijn dood had de man er voor gezorgd dat deze rogge in de grond kwam. Hij had ook nog laten weten dat hij het verder aan de eigenaar overliet wat de verweesd achterblijvende kinderen aan pacht zouden moeten geven.

Toen er op de boerderij niet meer werd gewerkt, was ik bang dat stukken land in vreemde handen zouden komen, hetgeen al eens eerder was gebeurd, of dat er illegaal zou worden gebouwd. Aangezien ik geen nieuwe huurders kon vinden, heb ik mijn zwager Johan Liboeth de boerderij voor 10 jaar verhuurd. Uitgangspunt daarbij was dat de kinderen van wijlen Lambert Wilmes weliswaar aanspraak hebben op de boerderij als erfvolgers, doch nog te jong zijn om deze zelf in gebruik te nemen. Concreet is het volgende afgesproken: eerst zou hij het braakliggende land weer in cultuur brengen en tegen de zomer inzaaien. Daarom kon hij de grond in 1596 benutten zonder er iets voor te geven. Het jaar daarop zou hij 20 gld. betalen in plaats van de normale pacht. Het daaropvolgende jaar de halve pacht en weer een jaar de volledige pacht, alles afhankelijk van de vraag of hij de akkers te-

gen die tijd wel volledig kon benutten'. Aangezien Lambert en Cunera op 14 september 1576 erfwinning⁴⁾ deden, dat is levenslang als pachters werden aangesteld en 19 jaar later al waren overleden, vermoed ik dat ze niet ouder dan 40 à 45 jaar zijn geworden. Ook de aanwezigheid van kinderen in 1595 wijst in die richting.

Op 8 juni 1606 werd Jan Wilmezen, zoon en erfvolger van het overleden echtpaar Lambert en Kunnera Wilmezen aangesteld tot pachter van het erve en goed Repinck .of Ulsmanninck⁵⁾. Het interim-tijdperk Johan Liboeth⁶⁾ was voorbij.

J. Wiefker.

Bronnen en voetnoten

- 1) 'Het verpondingsregister van Twente van 1601', in 1985 uitgegeven door de Vereniging Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.
- 2) Zie ook de nrs. 938, 943 en 1159.
- 3) R.A. Zwolle, collectie Ter Kuile, inv. nr. 4. Jaarrekeningen rentmeesters.
- 4) Transcriptie uit de jaarrekening 1575-1576: 'Den XIII septembris (= 14-9-1576) lathen wynnen Lambert Wylmess, als een soen selger Derck ende Aleidt Wylmess, met Cunera syn huessfroue, dat erve Repynck of 't Ulsmannynck, gelegen in den kerspell ende gerichte van Oetmerssen in den buerschaep Lutticken Ageloe nha meyerrechte, etc. Behoeltelick myn heren alle gherechticheith, tynss, denst, schoet, schaeth ende schulde. Ende die pacht t'leveren nha inholt unse olde registeren. Ende sullen geven ter huesswynnynghe LXXX dalers. Facit I C XX gulden (= 120 gld.)'.
- 5) Gegevens zijn ontleend aan een erfwinning-brief.
- 6) Volgens het 'Nederlands repertorium van familienamen' komt de naam Libot voor in de provincie Zuid-Holland en Noord-Brabant en Libotte of Libotté in Gelderland.

Boek en Blad

Het Verpondingsregister van Twente van 1601

Lang verwacht en tóch gekregen! Het Verpondingsregister van 1601 is in druk verschenen. En het resultaat verzacht meteen elk verwijt van uitstel, keer op keer: een dergelijk werk pleeg je niet 'zomaar', ook al werkt men met een grote groep. Of was dat juist de reden?

Het is een boek geworden van zes ongenummerde + CXXXIV + 591 = 731 bladzijden. Die eerste zes geven titel en inhoudsopgave. De bladzijden, genummerd met Romeinse cijfers, bieden plaats aan de verantwoording en de inleidende hoofdstukken, alle van de hand van A.J. Mensema, archivist aan het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle en begeleider van het project. Ze zijn boeiend om te lezen en geven ons - meer willen we er niet uit aanhalen, u moet zelf maar lezen - in deze maanden van belastingperikelen de troost, dat men ook toen al, 325 jaren geleden, moeite had met deze materie, in dit geval onroerend goedsbelasting. Het is interessant te vernemen, hoe bijvoorbeeld de grote steden zich onder de nieuwe last trachten uit te werken. En op het platteland werden nogal eens verkeerde of onvolledige opgaven gedaan, die herinventarisaties noodzakelijk maakten. En openbaar vervoer was er alleen bij de gratie van paardevoetjes.

Zeer welkom is de door dr. Schildkamp samengestelde woordenlijst, en niet alleen voor 'lezers' van dit verpondingsregister. De lijst begint bij een klooster en eindigt op 17 september. Op het eerste gezicht doet het wat vreemd aan, dat een - in dit geval door mevrouw Van Spronsen samengesteld - alfabetisch namenregister **voorafgaat** aan de eigenlijke inhoud. Maar persoonlijk hebben we het grote gemak juist dáárvan beproefd en ervaren. Je kunt nu de vingers van de linkerhand als 'boekenleggers' benutten en met de rechterhand bladeren en nog eens bladeren. En of 't nou om vijf of tien vingers gaat, tekort kom je er toch! Denk u eens in: een volledig register van alle bij, in en om dit verpondingsregister spelende eigennamen en van **alle** Twentse erf-namen. Het is al een bron op zich.

En dan het Verpondingsregister zelf. De opzet lijkt te zijn: tekstuitgave met aantekeningen over de tegenwoordige toestand, zodat een lezer/gebruiker er **vandaag** mee uit de voeten kan. Helaas is dat ten dele gestrand, misschien juist op dat eerder gesignaleerde element: het is het werk van een groep en wel van maar liefst 19 personen (x hoofden, x zinnen). We hebben het hele boek eens doorgeplust en ontdekten zeer tot onze spijt grote en o.i. storen-

de verschillen in bewerking. Met kop en schouders steken de 'landgerichten' Haaksbergen, Enschede en Kedingen (gemeenten Markelo, Goor, Diepenheim en Wierden) boven alles uit. Bij elk erve wordt anno 1980 genoemd: de huidige naam met adres en bewoner(s) ofwel de huidige toestand, dikwijls met een zo nauwkeurig mogelijke situatiebeschrijving ingeval van verdwijning of verplaatsing. In andere gevallen (landgerichten Delden, Oldenzaal en Ootmarsum en de Bornse marke Hertme) worden alleen de tegenwoordige erfnaam en bewoner(s) genoemd. De beide Bornse marken Bornerbroek en Zenderen bieden slechts de tegenwoordige erfnaam. Geheel onderaan in bewerkingskwaliteit staat Almelo. We waren er - Almeloër zijnde - zeer over teleurgesteld. Waren er echt geen Almeloërs te vinden geweest, desnoods dan maar van buiten 'de groep', die dit ter hand hadden kunnen nemen? Gelukkig hebben wij Eshuis' onvolprezen en ongeveer naarde 'Van Boerenland tot Stadsrand', maar toch.....

Deze onevenwichtigheid in bewerking is zeer te betreuren. Echt 'werken' kun je alleen met de drie eerstgenoemde landgerichten én met nog een enkele marke (Breklenkamp). Het 'waarom' van het ontbreken van nadere gegevens in de andere streken is onduidelijk. Hasselo bijvoorbeeld (langericht Oldenzaal) is gemakkelijk aan te vullen uit het tijdschrift Oald Hengel, waar alle boerderijen uit die marke mét adres en bewoners en huidige toestand beschreven staan. Had dit dan niet in het boek gekund?

Toch eindigen we positief, zoals in onze kinderjaren de traditionele pepermunt kwam ná de lepel levertraan. We zijn namelijk gewoon blij met de uitgave en hebben al ettelijke avonden heerlijk zitten bladeren en noteren. Inleidingen, woordenlijst en register vormen een prachtig, goed bruikbaar geheel. De volledige tekstuitgave is tijdenlang een hartewens geweest van de Twentse geschiedenisonderzoekers. De transcriptie, een gigantisch karwei, dat bewondering wekt, mag dan de NS wat verlies opleveren, voor óns is het winst: geen getuut meer op het moeilijk leesbare handschrift maar vooral: voor déze bron geen dure reizen meer naar Zwolle (of minder dure naar de Oudheidkamer Twente in Enschede, waar de delen in fotocopy aanwezig zijn).

Voor f 45,- een boek ophalen bij de boekhandel of op Lasondersingel 129 in Enschede en u bent van die zorg af.

HH

Gehoord en gelezen

Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente.

Aold-Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1986, no. 1.

F.G.M. Broekhuis-Gebbink, *De taal van Haaksberge (LXVII), Bernard te Lintelo (24)*, p. 1181-1182.
 W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De erven Noordwick of Noordick (VI)*, p. 1183-1185.
 W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De familie Langenzaal te Haaksbergen (3)*, p. 1185-1188.
 W.E. ten Asbroek, *Opstellen over de Pancratuskerk*, p. 1188-1189.
 J.G.L. Overbeeke, *Volks- en veetelling in 1811*, p. 1189-1190.
 W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen rond de Scherpersbrink (IV)*, *Huisnr. 36 en 37*, p. 1190-1192.
 W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De Molenveld-erven op de Hones*, p. 1192-1196.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1986, no. 17.

H.J. Schuit, *Het erve Groothuis in Dulder gemeente Weerselo*, p. 8-12.
 L.A. Blenke, *Landverhuizers reisden door Weerselo*, p. 13-17.
 A. Buter, *Keten in de weverij?*, p. 17-18.
 H. Engelbertink, *Marke Rossum, deel 15, 1631-1640*, p. 19-23.
 H.J. Schuit, *Landschappelijke en landbouwkundige gegevens van de gemeente Weerselo van 1859 tot 1940*, p. 24-28.

Nederlandse Genealogische Verenigingsafdeling Twente, 1986, nr. 2.

(Als bijlage van dit nummer is een register over 1986 verschenen)
 H.C. Zorn, *Hulpwetenschappen*, p. 30-31.
 E.A. van Spronsen, *Een vondeling (Kind van een ontaarde moeder)*, p. 34-36.
 H.G. Frowijn, *Kwartierstaat Frowijn*, p. 40-41.
 G. Verstege, *Kwartierstaat Zwanenberg*, p. 42.

Oald Hengel, 1986, no. 1.

J. Schwertasek, *Het Tichelwerk*, p. 1-3.
 'Oald Hengeler', *Tien jaargangen Oald Hengel*, p. 7.
 J. Schwertasek, *Onder de oale möl (II)*, p. 9-11.
 Anoniem, *Hengelo-Feuilleton V, De Breedemors VI, Over Oele naar Delden*, p. 13-14.

Oald Hengel, 1986, no. 2.

J. Schwertasek, *Markante huizen in Hengelo*, p. 17-18.
 H. Reynder, *Frederik van Twickel en de Zwolse oorlog*, p. 19.

H. ten Vaanholt, *Een brandspuit-leverancier uit Hengelo*, p. 21.

H. Reynders, *Twee Woolder predikanten*, p. 23.

R.S. Enkele vrouwen uit de Twentse historie, p. 25-28.

Anoniem, *Hengelo-Feuilleton*, p. 30. (overname van de uitgave In en om Hengelo, Borne en Delden)

't Onderschoer, Contactorgaan van de Stichting Heemkunde Denekamp, 1985, no. 1.

H. Asma, *Uit Denekamps kerkgeschiedenis (V)*, p. 23-30.

E. Bos-Hermelink, *Stille Nacht*, p. 31-34.

W.A.J. Nijhuis, *Ooievaar*, p. 35-40.

D. Asma-ten Broeke, *Familienaamonderzoek*, p. 41-44.

J.A. den Ouden, *De Thouars*, p. 45-48.

Anoniem, *Eerste gemeenteraad na '40-'45*, p. 49-52.

Anoniem, *Erve Enkman in Tilligte*, p. 55-58.

't Onderschoer, Contactorgaan van de Stichting Heemkunde Denekamp, 1986, no. 1.

W.G. Goorhuis, *Een natuurmuseum te Denekamp*, p. 17-20.

M. Leferink-Hermelink, *Eiergaddern en Poasken*, p. 21-22.

H. Asma, *De meester en zijn museum*, p. 23-30.

J. Elkus, *Deportatie en ontvluchting uit werkkamp De Zomp*, p. 31-34.

Hans oet n Haag, *Herinneringen van een Haagse jongen aan Denekamp 1944-1945 (II)*, p. 35-36.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (VII)*, p. 37-40.

H. Asma, *Uit Denekamps kerkgeschiedenis (VI)*, p. 41-44.

W.A.J. Nijhuis, *De tiendboom*, p. 45-50.

J.H. Syphens Smit, *Jeugdherinneringen aan meester Bernink*, p. 55-....

Overijssels Contactbericht, 1986, no. 1.

F.D. Zeiler e.a., *Museumnieuws (Met tentoonstellingsagenda)*, p. 3-20.

B.M. Maazen, *Monumentennieuws*, p. 23-27.

Archeologisch nieuws; Jaarverslag 1985 van de AWN-afd. IJssel-delta-Vechtstreek, uitgebracht door het afdelingsbestuur, B.M. Maazen, Archeologisch persoverzicht (Zuid-Salland, Twente en IJsselmeerpolders) p. 29-36.

F.D. Zeiler, *Het historisch bedrijf*, p. 39-48.

n Sliepsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1986, no. 1.

T. Wiegman, *Gemeenteraadsverkiezingen 1934 en nu*, p. 3-6.

T. Wiegman, *Ds. Overduin helpt onderduikers (3), Frisco van Hoorn coördineert de zorg voor 650 ondergedoken joden*, p. 7 en p. 11.

L. Nijkamp, *Kerk Twente voor drie eeuwen door het Jansenisme bedreigd*, p. 9-11.

A. Dalenoort, *De Hervormde kerk van Usselo of: de geschiedenis van 73.500 bakstenen*, p. 13-15.

Oude films over Twente

De Oudheidkamer 'Twenthe' heeft een bescheiden verzameling oude films. De meest bekende daarvan is de Twente-film, vervaardigd door de heer A.C. Meyling. Deze film wordt nog regelmatig uitgeleend voor vertoning.

Af en toe horen we van andere films over Twente, die in het bezit zouden zijn van particulieren, en die van belang zijn voor ons beeld van Twente in een voorbije periode.

Daarom willen wij graag in contact komen met bezitters van dergelijke films, betrekking hebbend op de periode vòòr en tot en met de Bevrijding om te overleggen over de mogelijkheden van overname (in copie of in koop).

Hebt u zo'n film, dan willen we graag dat u contact opneemt met onze secretaris, de heer drs. A.L. Hulshoff, overdag bereikbaar op het Rijksmuseum 'Twenthe' te Enschede, telefoon 053-358675.

Twickel Bulletin, Vereniging vrienden van Twickel, 1986, no. 20/5.

M.R. Nauta, *Het rouwbord van de Gravin*, p. 7-11.

C.A.M. Sinninghe Damsté, *Een stukje Italiaanse geschiedenis in een speelgoedkast op de zolder van kasteel Twickel*, p. 12-16.

C. van der Struik, *Uit ons grijs verleden*, p. 16-22.